

İLK YAZ BAYRAMLARI (NEVRUZ - HIDRELLEZ)

Dr. Lütfi SEZEN*

İçinde bulunduğumuz Mart ayı, Ön Asya'daki çeşitli topluluklarda yeni yılın başlangıcı, bahar bayramı veya diğer bir ifadeyle, yaz bayramını hatırlatmaktadır.

Nevruz, Türklerde yılbaşı olarak kabul edilen, gece ve gündüzün eşit olduğu 22 Mart gündür. Türk topluluklarında; *Nevruz*, *Neruz*, *Navriz*, *Ergenekon*, *Çağan* gibi adlarla kutlanmıştır.

Kaşgarlı Mahmut'un Divan ü Lügat'it Türk'ünde(1074), 12 aylık Türk takviminde, yılbaşının 21 Mart günü olduğu belirtilmektedir. Bu tarih Nevruz'la aynı güne rastlamaktadır.

Kırım Türkleri *Navrez*, Başkurtistan'da *Navruz*, Kazakistan'da *Nawruz*, Tataristan'da *Navruz*, Özbekistan'da *Navroz*, Türkmenistan'da *Novruz*, Doğu Türkistan'da *Noruz*, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde *Mart Dokuzu* olarak isimlendirilmektedir.

Kırgızlar *Novruz* olarak isimlendirdikleri Nevruz'u yeni yılın ilk günü kabul etmişlerdir.¹ Uygur Türkleri yeni yılın ilk ayına *Aram Ay* veya *Ram* adını vermektedirler.² Altınordu yarlıklarında ve Çuvaş Türklerinde; *Navruz* veya *Naurus* yeni yılın ilk günü karşılığında kullanılmaktadır.³ Azerbaycan'da ise, *Halkın Aziz Bayramı* olarak isimlendirilmekte, *Norus* veya *Noyruz* olarak bilinmektedir.

Yusuf Has Hacıp, *Kutadgu Bilig*'de(1069), koç burcunun(21 Mart-20 Nisan) baharın başlangıcı olduğu yazmaktadır.⁴

Nevruz geleneği, doğrudan doğruya Türklerin Ergenekon Destanı ile de ilgilidir. Ergenekon'dan çıkış günü, *Nevruz Günü* olarak kabul edilmektedir. Ebulgazi Bahadır Han, *Şeçere-i Terakime* adlı eserinde, bunu teyid etmekte ve daha

* Atatürk Üniversitesi, Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü Öğretim Üyesi.

1 K.K. Yuhadin, Kırgız Sözlüğü, (Çev.: Abdullah Battal Tezmen), Ankara, 1945, s. 585.

2 Ahmet Caferoğlu, Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü, İstanbul, 1968, ss. 18-181.

3 Ahmet Caferoğlu, "Çuvaşlarda Ay Adları", Halk Bilgisi Haberleri, Sayı: 70(Mayıs, 1931), s. 181.

4 Yusuf Has Hacıp, *Kutadgu Bilig* I, Metin, Narş R.R. Arat, İstanbul, 1947, Beyit 8, 139.

sonraları, Türk hükümdarlarının bu günü, kızgın ateşle kızdırılan bir demir parçasının, örs üzerinde döverek kutladıklarını kaydetmektedir.⁵

Nevruz günü, eskiden Erzurum ve çevresinde; *yumurta günü* olarak kutlanılırdı. Özellikle gençler kırlara çıkıp ateş yakar, topluca eğlenir, pişirdikleri yumurtaları ve yemekleri yerlerdi.

İklim şartları nedeniyle, yaz bayramı törenlerinin yapılması, çeşitli yerlerde tarih değişikliklerine uğramış, farklı tarihlerde uygulama alanı bulmuştur. Miladi 21 Mart tarihine rastlayan *Nevruz Yaz Bayramının* Anadolu'nun çeşitli yörelerinde 6 Mayıs günü, benzer törenlerle hıdrellez adıyla kutlandığını görmekteyiz.

Nevruz ve hıdrellez bizim milli sembollerimizdendir. Bilindiği gibi, "Milli semboller, tarihin derinliklerine giden, başlangıç noktası açıkça belli olmayan milli ve estetik düşüncelerdir. Bunların yansımaları, inançlarla, geleneklerle günümüze kadar gelebilmiştir."⁶

Türkler, XI. asır sonları ile XII. asır başlarında Anadolu'ya geldiklerinde, ilkbaharda kutlaya geldikleri şenlik ve törenleri de beraberlerinde getirmişlerdir. Bu törenlerden biri olan *Hıdrellez*, asırlar içinde İslâmiyet'inde etkisiyle giderek zenginleşmiş, Türk'ün ruhuna sinmiş ve benliğine yer etmiştir.

Türk kültürü dışında başka kültürlerde de görülen bahar ve yaz bayramı geleneğinin temelinde, tabiatın canlanması, kışın sona ermesi ve canlanan tabiatın sevinçle karşılanması yatmaktadır. *Türk Kültüründe* derin izleri bulunan bu gelenek binlerce yıldan beri, gelişerek ve zenginleşerek devam etmektedir.⁷

Seneyi, *Ruz-ı Hızır* ve *Ruz-ı Kasım* diye iki mevsime ayıran takvimi bilgilere göre, Ruz-ı Hızır, yaz mevsiminin başlangıcı sayılır. 6 Mayıs'tan 8 Kasım'a kadar süren bu dönem, *Hızır Günleri* adıyla anılmakta, 186 gün sürmekte, miladi takvime göre 6 Mayıs gününe tekabül etmektedir. 9 Kasım - 5 Mayıs tarihlerini içine alan *Ruz-ı Kasım* kış devresidir. *Kasım Günleri* olarak adlandırılmakta ve 179 gün sürmektedir.

Günün adlandırılması, ölümsüzlük suyu içmiş olan Hızır ile İlyas'ın bulunmalarının bu güne rastlamasından kaynaklanmaktadır. Halk inanışına göre, Hızır ve İlyas peygamberler, 5 Mayıs'ı 6 Mayıs'a bağlayan gecenin sabahında buluşup görüşürler. Bu buluşmanın neticesinde, tabiata hayat, canlılık ve yeşillik gelir. Tabiatla iç içe yaşayan tarım ve hayvancılıkla geçinen yörelerde bu gün, büyük bir sevinçle karşılanmaktadır.

5 Abdulhaluk M. Çay, *Hıdrellez Kültür Bahar Bayramı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, No: 138, Ankara, 1990, s. 15.

6 Abdulkadir M. Çay, "Ergenekon Destanı ve Nevruz Bayramı", *Millî Folklor*, Bahar, 1995, s.7.

7 Bilge Seyidoğlu, "Hıdrellez", *Millî Folklor*, Sayı:72, Mayıs, 1990, s.24.

Hızır ve İlyas adlarının kısaltılmış şekli daha sonraları, *Ruz-ı Hızır* (Hızır günü) karışlığında, *Hidrellez* olarak kullanılmıştır. Bu terim farklı yörelerdeki halk ağzlarında, *Idirellez*, *Iderlez*, *İlk Yaz*, *Izır Bayramı* biçiminde söylenmektedir.

Halka göre Hızır, darda kalanların imdadına koşan mübarek bir zattır. İnsanlara servet, bereket, ve kainata yeniden hayat bahşeden bir kudrettir. Günümüzde hastahane cankurtaranlarına "Hızır", acil servislere de "Hızır Servis" denilmesinin özündeki espri bu inanışla ilgilidir.

Anlatılanlara göre bir gün taş üzerinde oturan Hızır, ayağa kalkıp yürümeye başlayınca, kendisi ile birlikte oturduğu taş da hareket etmiş, ayağını bastığı yerlerde çimenler bitmiştir. Bundan dolayı "yeşil" anlamına gelen "Hızır" adını almıştır.

İlyas da Hızır gibi darda kalanların imdadına koşar. Ancak şöhreti Hızır kadar yaygın değildir. O'nun giydikleri Hızır'ın giydikleri gibi süslü ve renkli değildir. Keçi derisinden yapılmış uzun bir gömlek giyer. Uzun boylu, esmer, zayıf görünümlü bir ihtiyardır.

Hidrellez ve Nevruz uygulamaları Türk insanının bulunduğu her yerde vardır. Bu uygulamalar, inançlar, efsaneler, ümitlerle dolu ve şiirlerle süslüdür. Bu çizgi, Balkanlar'dan Anadolu'ya, Kafkasya'dan Asya içlerine kadar uzanmakta, ölmezlik suyu ve baht açma gelenekleri ile devam etmektedir.

HIDRELLEZ PRATİKLERİ (UYGULAMALARI)

Hidrellez hazırlık ve uygulamalarını çoğunlukla gençler yürütürler. Bu günün pek çok olumlu niteliği yanında, kısmet açan ve mutlu yuvaların kurulmasına zemin hazırlayan yönleri olduğuna da inanılmaktadır.

Hidrellez Uygulamalarını, *Hidrellez Öncesi Hazırlıklar* ve *Hidrellez günü pratikleri* diye iki başlık altında toplayabiliriz. Ayrıca Hidrellez günü yapılmaması gereken işler de vardır.

HIDRELLEZ ÖNCESİ HAZIRLIKLARI

- Hidrellez öncesi, 41 karınca yuvasından alınan toprak, ev halkının para cüzdanına az miktarda konursa, o eve bolluk ve bereket gelir.⁸

8 M. Emine Cingöz, "Eskişehir'de Hidrellez Kutlamaları", Millî Kültür, Sayı: 72, Mayıs, 1990, s. 6-8.

- 5 Mayıs'ı 6 Mayıs'a bağlayan gecenin sabahında, akarsudan nur akar. Bu suya girenlerin vücudu nurlu olur ve yeniden hayat bulur.
- Evlenmek isteyen delikanlı, özel surette yapılmış tuzlu çöreği 5 Mayıs akşamı yiyerek gece uykusuna yatarsa, rüyasında evleneceği kızı görür.
- Hidrellez günü için önceden ekmek pişirilir, bu ekmek parçalanmaz. Sofraya tam olarak konur. Tam ekmek ailenin birliğini simgeler.
- 5 Mayıs'ı 6 Mayıs'a bağlayan akşam, soğanın yeşermiş yapraklarından ikisi aynı boyda kopartılarak her biri için niyet tutulur. Hidrellez günü bu yapraklardan hangisi daha çok uzarsa, o niyetin gerçekleşeceğini inanılır.
- Çocuğu olmayan kadın 5 Mayıs akşamı abdest alıp namaz kıldıktan sonra, bezden yaptığı bebeği, gül ağacının dibine koyarsa çocuğu olur.
- Hasta ve yaşlılar, 5 Mayıs akşamı, çimenlerin üzerinde yuvarlanırlarsa şifa bulurlar.

HIDRELLEZ GÜNÜ HAZIRLIKLARI

- Hidrellez günü güneş doğmadan kalkılır. Geç kalanlar, şafak vakti evleri dolaşan Hızır'dan nasiplenemezler.
- Evlenmek isteyen kızlar, Hidrellez günü kimliklerini belli etmeden, kibleye bakan 9 komşu kapısını çalarlarsa, kısmetleri açılır.
- Evlenme çağına gelen genç kız, Hidrellez günü yaptığı tuzlu çöreğin yarısını yer, diğer yarısını da dam veya duvar üstüne bırakır. Kargalar, bu çöreği alıp hangi evin bacasına götürürlerse genç kız o eve, uzağa götürürlerse, uzağa gelin gider.
- Kısmetinin açılmasını isteyen genç kız veya delikanlı Hidrellez günü, sabah namazından önce kibleye bakan 7 çeşmeden su içerse o yıl evlenir.
- 6 Mayıs günü sabahı, gün doğmadan sokak kapısı sonuna kadar açılırsa, Hızır eve girer, bolluk, bereket getirir.
- Soğan kabuğu ile kaynatılan yumurta Hidrellez günü çocuklara yedirilirse, şifa kaynağı olur.
- Hidrellez günü, boyu kısa olan çocuk veya gencin başına bir oklava ile vurulursa, o yıl içinde boyu uzar.
- 6 Mayıs günü seher vakti, bir akarsu kenarında çamurdan ev yapılır, içerisine buğday doldurulursa, o yıl mahsul bol olur.

- Hıdırellez günü kadınlar, başlarına çimen yeşili örtü örtünürlerse o yıl, bol yağmurlu ve bereketli geçer.
- Ayrıca saçlarını yeşil yaprak ve çimenle süsleyen kızların, saçları iyi uzar.
- Yağ ve ayran yapılan yayıklar (çalkanlar), yeşil dal ve yapraklarla süsenirse, o yayıkta yapılan mahsül bereketli olur.⁹
- 6 Mayıs günü, gözlerine sürme çeken kızların, o yıl başlar_ ağ_rmaz.
- Ev sahibi olmak isteyenler, Hıdırellez gününden başlayarak üç gün boyunca, gül ağacının dibine ev maketi yaparlarsa, o yıl ev sahibi olurlar.
- Kırk çiçekten alınan yeşil yapraklar, bir kaptaki suya atılır. Yüzünde sivilce olanlar, bu su ile yıkanılırsa, sivilceden kurtulurlar.
- Yıl içinde kısmetinin açılıp açılmayacağını öğrenmek isteyen genç kız, tomurcuk halindeki bir çiçeği, suyun içine koyar, ertesi gün tomurcuk açılırsa, kısmeti olur. Açılmazsa, olmaz.

HIDRELLEZ GÜNÜ YAPILMAMASI GEREKENLER

Anadolu'nun pek çok yöresinde, temizlik ve yemek pişirme gibi işler, Hıdırellez gününe bırakılmaz. Birkaç gün öncesinden yapılır. Hıdırellez günü eğlenme, yeme-içme dışında hiçbir iş yapılmaz. Süpürge tutulmaz, çünkü süpürge tutanların o yıl, sıkıntılı işlerinin çok olacağına inanılır. İğne iplik ele alınmaz ve dikiş dikilmez. Hıdırellez günü eline iğne iplik alıp dikiş dikenler, yıl boyunca kötülüklerle ve yılanlarla karşılaşır. Hıdırellez gününü evde geçirmek iyi sayılmaz. Mutlaka ağaçlı, sulu, yeşillik yerlere gidilmelidir. Hızır o gün yeşillik yerlerde nasip dağıtır.

SONUÇ

Kaynağını mitolojik dönemlerden alan pek çok uygulama zamanla daha da çoğalıp zenginleşerek *Nevruz*, *Hıdırellez* ve benzeri törenlerle günümüze kadar gelebilmiştir. Bu törenlerin yaşatılması ve gelecek kuşaklara aktarılması görevi şimdi bizlere düşmektedir

9 Numan Kartal, "Kocacıkta Hıdırellez Geleneği" ,V. Milletlerarası Halk Kültürü Kongresi , Seksiyon Bildirileri, Ankara 1987.

Birlik ve bütünlüğümüzü pekiştirmesi konusunda gerekli duyarlılığın gösterilmesi dileği ile, bütün Türk halkının nevruz yaz bayramını kutluyor, hepinize saygılar sunuyorum.¹⁰

10 Bu yazı, 21 Mart 1999 Pazar günü saat: 10.00'da Erzurum Valiliği İl Kültürü Müdürlüğü'nce Halk Eğitim Merkezi'nde düzenlenen panelde yapılan konuşmadır.